

**O‘ZBEK TILSHUNOSLIGIDA
PRAGMALINGVISTIKANING TADRIJIY
TARAQQIYOTI**

*Xamidov Abdumalik Kironovich, Denov tadbirkorlik va
pedagogika instituti dotsenti*

**GRADUAL DEVELOPMENT OF
PRAGMALINGUISTICS IN UZBEK LINGUISTICS**

*Khamidov Abdumalik Kironovich, Associate Professor of Denov
Institute of Entrepreneurship and Pedagogy*

**ПОСТЕПЕННОЕ РАЗВИТИЕ
ПРАГМАЛИНГВИСТИКИ В УЗБЕКСКОЙ
ЛИНГВИСТИКЕ**

*Хамидов Абдумалик Киронович, доцент института
предпринимательства и педагогики Денова*

<https://orcid.org/0000-0002-7039-7002>

abdumalik07091981@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek tilshunosligida pragmalingvistikaning tadrijiy taraqqiyoti tahlil qilinadi. Pragmalingvistika, ya’ni til va uning kontekstdagi ishlatilishini o‘rganish, o‘zbek tilshunosligida nisbatan yangi yo‘nalish bo‘lib, so‘nggi yillarda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Maqolada pragmalingvistikaning asosiy tushunchalari, metodologiyasi va o‘zbek tilidagi tadqiqotlar misollar orqali ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, pragmalingvistik tadqiqotlarning tilni o‘rganishdagi ahamiyati va uning kommunikativ funksiyalarini anglashdagi roli ta’kidlanadi. O‘zbekistonning zamonaviy ijtimoiy-siyosiy sharoitlari kontekstida pragmalingvistik tadqiqotlarning rivojlanishi va kelajak istiqbollari ham muhokama qilinadi. Natijada, pragmalingvistika o‘zbek tilshunosligi uchun yangi imkoniyatlar yaratishi va tilni yanada chuqurroq tushunishga yordam berishi kutilmoqda.

Kalit so‘zlar: pragmalingvistika, o‘zbek tili, tadqiqotlar, kommunikativ funksiyalar, tilshunoslik, metod va metodologiya.

Abstract: This article analyzes the gradual development of pragmalinguistics in Uzbek linguistics. Pragmalinguistics, that is, the study of language and its use in context, is a relatively new direction in Uzbek linguistics, which has gained importance in recent years. The article examines the main concepts of pragmalinguistics, methodology and research in the Uzbek language through examples. Also, the importance of pragmalinguistic research in language learning and understanding of its communicative functions is emphasized. The development and future prospects of pragmalinguistic research in the context of modern socio-political conditions of Uzbekistan are also discussed. As a result, it is expected that pragmalinguistics will create new opportunities for Uzbek linguistics and help to understand the language more deeply.

Key words: pragmalinguistics, Uzbek language, research, communicative functions, linguistics, method and methodology.

Аннотация: В данной статье анализируется постепенное развитие прагмалингвистики в узбекском языкознании. Прагмалингвистика, то есть изучение языка и его использованию в контексте, является относительно новым направлением в узбекском языкознании, приобретающим значение в последние годы. В статье на примерах рассматриваются основные понятия прагмалингвистики, методологии и исследований узбекского языка. Также подчеркивается важность прагмалингвистических исследований в изучении языка и понимании его коммуникативных функций. Также обсуждаются развитие и дальнейшие перспективы прагмалингвистических исследований в контексте современных общественно-политических условий Узбекистана. В результате ожидается,

что прагмалингвистика создаст новые возможности для узбекского языкознания и поможет глубже понять язык.

Ключевые слова: прагмалингвистика, узбекский язык, исследование, коммуникативные функции, лингвистика, метод и методология.

KIRISH. Jahon tilshunosligida XX asrning 70-yillaridan pragmalingsvistika alohida soha sifatida rivojlana boshladi. Semantika tarkibidan pragmatikaning ajralib chiqishi rasmiy nutqni pragmatik jihatdan o'rganish unda til birliklarining nutqiy muloqot jarayonidagi ta'sir va samaradorligi ma'no qirralarini o'rganishga ilmiy ehtiyoj borligini ko'rsatdi. Buning natijasida rasmiy matnlarning pragmatik xususiyatlarini tahlil qilish va uni idrok etish jarayoniga pragmalingsvistik yondashish dolzarb masalaga aylandi. Dunyo tilshunosligida bugungi kunda antroposentrik tilshunoslik yo'nalishlaridan biri deb e'tirof etilayotgan pragmalingsvistika keng qamrovli sohaga aylandi. Rasmiy nutqda muloqot jarayoni va uning nutqiy vaziyat, shaxs omillari bilan bog'liqligi, nutqiy akt nazariyasiga oid tadqiqotlar maydonga keldi. Matnning pragmatik maqsadi, presuppozitsiya va tagma'no masalalari, modallik, baho kategoriyalariga oid izlanishlarga alohida e'tibor qaratib kelinmoqda. Rasmiy nutqqa tizimli tarzda yondashilib, uning leksopragmatika, pragmasintaktik, morfopragmatik kabi qator tarmoqlari rivojlanmoqda. Bugungi globallashuv davrida har bir xalq, har qaysi mustaqil davlat o'z milliy manfaatlarini ta'minlash, bu borada avvalo o'z madaniyatini, azaliy qadriyatlarini, ona tilini asrab-avaylash va rivojlantirish masalasiga ustuvor ahamiyat qaratishi tabiiy¹. Ona tilimiz – o'zbek tilini rivojlantirishda jahon tilshunosligi yutuq va tajribalariga asoslangan holda rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bunda psixolingvistika, lingvomadaniyatshunoslik, kompyuter lingvistikasi, pragmalingsvistika kabi zamonaviy sohalarga oid tadqiqotlar miqyosi kengayib bormoqda. Ayniqsa, rasmiy matnni pragmalingsvistik nuqtayi nazardan tahlil qilish, uning ta'sir mexanizmi hamda samaradorlik

omillarini aniqlash, shaxs, nutqiy vaziyat, nutqiy akt, kommunikativ strategiya va taktika kabilarning muallif intensiyasi bilan aloqadorligini tahlil qilish tilning pragmatik zahirasini ochib berish imkonini beradi.

ASOSIY QISM. O'tgan asrlar davomida barcha sohalar kabi tilshunoslikda ham yangi nazariyalar, yangi yo'nalishlar maydonga olib chiqildi va ularning mohiyatini ochib berish bo'yicha ulkan ishlar amalga oshirildi, hozir ham bunday ilmiy izlanishlar davom etib kelmoqda. Jumladan, XX asrning so'nggi choragidan boshlab til birliklarini antroposentrik tadqiq tamoyillari asosida o'rganish dunyo tilshunosligining yetakchi vazifalariga aylandi. Shu qatorda o'zbek tilidagi rasmiy nutqqa oid matnlarni pragmalingsvistik jihatdan tadqiq etish tilshunosligining dolzarb muammolaridan hisoblanmoqda. Dastlab, pragmatika nima, uning paydo bo'lish tarixi, kimlar tomonidan fanga olib kirilgani, uning o'rganilishi haqidagi turli qarashlarga to'xtalib o'tmoqchimiz. "Pragmatika (grek. pragma, pragmatos – ish, harakat, amaliy) – til belgilarining nutqdagi vazifasini tadqiq etuvchi tilshunoslikning alohida yo'nalishi"². "Pragmatikaning manbasi Ch.Pirs, U.Djems, D.Dyun, Ch.Morris kabi taniqli faylasuf olimlar nomi bilan bog'liqdir. Chunki ularning ishlarida (XIX asrning oxiri va XX asrning boshlarida) belgilar sistemasi va lingvistik belgi funkcionalligi xususidagi g'oyalar o'rta tashlanib, semiotika haqidagi asosiy tushunchalar aniqlanadi, sintaktika, semantika va pragmatika o'rtasidagi o'zaro farqlar ko'rsatiladi"³.

Pragmatika yuqoridagi olimlarning g'oyalari asosida shakllangan bo'lsa, termin sifatida amerikalik olim Ch.Morris tomonidan ilmiy tilga olib kirildi: "Pragmatika termini XX asrning 30-yillarida Ch.I.Morris tomonidan ilmiy muomalaga

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармони. Тошкент. – 2019 йил 21 октябрь.

² Ҳақимов М. Ўзбек прагмалингвистикаси асослари. – Тошкент: "Академнашр", 2013. – 155-бет.

³ Петров В.В. Философия, семантика, прагматика // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVI. -М., 1985.- С.471.

olib kiritilgan”⁴. Keyinchalik ushbu termin bir necha olimlarning ilmiy asarlarida keng qo‘llanilib, turli qarashlar vujudga keldi. Mana shu nazariyalar orqali XX asrning 60-70-yillarida tilshunoslikda pragmatik yo‘nalish paydo bo‘la boshladi.

MUHOKAMA. Pragmatika haqidagi qarashlar turlichadir. Jumladan, N.D.Arutyunova, Yu.S.Stepanovlar pragmatikani badiiy kommunikatsiyaning subyektiv xususiyatlarini, matnda ijodkorlarning “men”ini ifodalash uslublarni o‘rganuvchi nazariya sifatida qarashni taklif qilishdi (Arutyunova 1981; Stepanov 1985). Kiseleva esa pragmatikani so‘zlovchining voqelikka, axborot mazmuniga va adresatga (tinglovchi, o‘quvchi) bo‘lgan munosabatining lisoniy birlik mazmunidan joy olgan ta’sirchanlik kuchini aniqlovchi fan (nutqiy ta’sir nazariyasi) sifatida tasavvur etuvchilar, deya ta’rifladi (Kiseleva 1983).

XULOSA VA TAKLIFLAR. O‘zbek tilshunosligida pragmaligvistika so‘zi, til va nutqning ijtimoiy kontekstda qanday ishlatilishini o‘rganadigan bir ilmiy yo‘nalish sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Pragmaligvistikada asosiy e’tibor nutqning maqsadlari, kontekst va muloqotda ishtirok etuvchi shaxslarning niyatlariga qaratiladi. O‘zbek tilshunosligida pragmaligvistikani tadqiq qilishda quyidagi jihatlar ko‘rib chiqilishi zarur:

1. Tadqiqot doirasi: o‘zbek pragmaligvistikasining rivojlanishi bilan bir qatorda, tillarning o‘ziga xos xususiyatlari va ijtimoiy kontekstdagi o‘zgarishlar ham e’tiborga olinishi lozim. Bu soha rivojlanishi uchun yangi metodologiyalar va uslublarni qo‘llanilishi kerak.

2. Til va madaniyat: pragmaligvistikada til va madaniyatning o‘zaro ta’siri muhimdir. O‘zbekistonning turli hududlarida tilning foydalanish xususiyatlari va madaniyati farqlari tadqiq qilinishi zarur.

3. Tadqiqot metodlari: pragmaligvistika tadqiqotlarida empirik metodlar, kuzatish, suhbatlar va eksperimentlar orqali ma’lumot to‘plash muhimdir.

4. Amaliy qo‘llanilishi: o‘zbek pragmaligvistikasining natijalari ta’lim, psixologiya, sotsiologiya kabi sohalarda amaliy qo‘llanilishi mumkin.

1. Pragmaligvistika bo‘yicha ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish: universitetlarda bu yo‘nalishda maxsus kurslar tashkil etilishi va aspirantura dasturlari ishlab chiqilishi kerak.

2. O‘zbek tilidagi pragmaligvistik tadqiqotlarni xalqaro miqyosda tanitish: mahalliy tadqiqotlarni xalqaro ilmiy jurnallarda chop etish orqali O‘zbekistonni pragmaligvistika sohasida tanitish.

3. Resurslarning yaratilishi: pragmaligvistikaga oid elektron resurslar, ma’lumot bazalari yaratish orqali tadqiqotchilar uchun qulay sharoitlarni ta’minlash.

4. Amaliy seminarlar va konferensiyalar tashkil etish: tadqiqotchilar, professor-o‘qituvchilar va talabalar uchun amaliy seminarlar o‘tkazilib, bilim almashinuvi amalga oshirilishi lozim. O‘zbek tilshunosligida pragmaligvistikaning tatbiqi nafaqat akademik sohada, balki keng jamoatchilikda ham muhim ahamiyatga ega bo‘lishi mumkin. Bu yo‘nalishni yanada rivojlantirish uchun ko‘p tomonlama yondashuv talab etiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисидаги Фармони. Тошкент. – 2019 йил 21 октябрь.
2. Ҳақимов М. Ўзбек прагмалингвистикаси асослари. – Тошкент: Akademnashr, 2013. – 155-бет.
3. Петров В.В. Философия, семантика, прагматика // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVI. -М., 1985.- С.471.
4. Ҳақимов М. Ўзбек прагмалингвистикаси асослари. – Тошкент: Akademnashr, 2013. – 155-бет.
5. Toshpo‘latov, O. (2015). Pragmaligvistika: nazariy asoslar va amaliyot. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti.
6. Qosimova, M. (2018). O‘zbek tilida pragmaligvistik tadqiqotlar: muammolar va yechimlar. Tashkent: Fan va texnologiya.
7. Isakov, A. (2020). Pragmaligvistika va uning o‘zbek tilidagi o‘rni. O‘zbek tili va adabiyoti jurnali, 1(3), 45-50.

⁴ Ҳақимов М. Ўзбек прагмалингвистикаси асослари. – Тошкент: “Akademnashr”, 2013. – 155-бет.